

Història de la traducció literària

por Montserrat Bacardí

De la mateixa manera que resulta difícil de precisar el moment exacte en què es comença a conrear una llengua literària medieval, ho és delimitar quan es comença a traduir des d'altres llengües.

Sembla que les primeres traduccions al català van obeir a necessitats o demandes concretes: cap a la segona meitat del segle XIII van traslladar-se, del llatí, alguns textos jurídics, històrics, mèdics, científics i religiosos. Era el preludi de la labor ingent que, ja en el segle següent, va desenvolupar la Cancelleria reial. Els funcionaris de la Cancelleria, que calia que dominessin el llatí i el català i que van exercitar-se en l'anostrament dels autors clàssics, van contribuir a difondre l'esperit del Renaixement.

Alhora, no es pot ometre la poderosa influència que van exercir les lletres itàliques, principalment mitjançant el Petrarca humanista que vindicava l'estudi —i l'exemple— dels clàssics, traduït al català per Antoni Canals i per Bernat Metge. Del 1429 data la versió anònima del *Decameró* i la primera traducció en vers de la *Divina Comèdia*, obra del poeta Andreu Febrer. Al llarg del segle XV, lentament, va anar apareixent una percepció de l'autonomia del català, i de les seves peculiaritats i exigències, enfront del llatí, que mai no va deixar de ser tinguda com una llengua més perfeccionada.

Qui potser va saber expressar amb més exactitud aquest nou concepte de la traducció fou Arnau d'Alfarràs en el pròleg a la seva versió de la *Regla* de sant Benet (1457). Com a darrera fita d'una edat mitjana esplendorosa, cal assenyalar que el 1478 fou impresa a València una edició completa de la Bíblia, perseguida i destruïda per la Inquisició davant la por d'heterodòxia; era la quarta llengua que n'emprenia una traducció sencera, després de l'alemany, l'italià i el neerlandès.

Al llarg dels segles XVI i XVII, en minvar el prestigi de la llengua autòctona, cada cop més menystinguda per la brillantor de la llengua de la cort, va minvar la necessitat de traduir a una llengua infravalorada, fora dels àmbits populars i menestrals, en què era necessari si es volia arribar a un públic ampli rigorosament monolingüe.

En el segle XVIII unes noves condicions socials, culturals i polítiques, van fer possible un canvi de rumb en els dos territoris catalans aleshores fora del domini de la corona espanyola: el Rosselló i Menorca, on van proliferar les traduccions teatrals del francès i de l'italià. Amb tot, el grau de desconfiança envers la llengua autòctona com a instrument literari no havia deixat de créixer durant la primera meitat del segle XIX. Les traduccions es van ressentir d'aquest desprestigi, i són comptades fins a la darrera dècada del segle. Destaca *Lo Nou Testament* de Josep Melcior Prat, imprès a Londres el 1832 sota els auspicis d'una entitat protestant.

En el tombant del segle XIX al XX va produir-se una «modernització» cultural sense precedents, amb la voluntat d'aixecar una tradició sòlida, i les traduccions es van convertir en un puntal de les lletres

catalanes. Per raons diverses, el *Quixot*, Shakespeare i Wagner van despertar veritables febres literàries. Quant a iniciatives editorials, sobresurt la Biblioteca Popular de l'Avenç (1903-1915), delerosa de publicar tot allò que despuntava de procedències i d'èpoques diverses.

En les dècades següents, fins a la Guerra Civil, se n'hi van afegir moltes altres, i els escriptors (Josep Carner, Cèsar August Jordana, Marià Manent, Carles Riba, Josep M. de Sagarra...) van continuar responsabilitzant-se de la feina de traduir: en no existir el traductor professional, i atesa la importància que es conferia a aquesta activitat, semblava reservada a les elits intel·lectuals més preparades i reconegudes. En la dècada dels vint va aparèixer la Fundació Bernat Metge, de traduccions dels clàssics grecs i llatins, i els primers volums de tres versions de la Bíblia diferents: del Monestir de Montserrat, de la Fundació Bíblica Catalana i del Foment de Pietat Catalana.

Fins al 1936, i d'ençà de la represa literària moderna, havien aparegut prop d'un miler de traduccions. La situació es va capgirar fatalment el 1939, amb la victòria franquista i la llarga dictadura. La prohibició d'editar traduccions en llengua catalana fou rigorosa en la dècada dels quaranta i dels cinquanta. L'aparició d'Edicions 62, el 1962, va significar un revulsiu per a la publicació de llibres traduïts, que encara eren signats per escriptors rellevants: Maria Aurèlia Capmany, Ramon Folch i Camarasa, Joan Oliver, Manuel de Pedrolo, Josep Vallverdú... De tota manera, uns quants noms començaven a adquirir reputació per les seves versions: Jordi Arbonès, Josep M. Güell, Carme Serrallonga, Bonaventura Vallespinosa...

Talment com si seguís la llei del pèndul, després de la frenada de la dècada dels setanta, en la dels vuitanta l'edició de traduccions experimentà una nova revifalla. L'any 1981 neixen les col·leccions «Textos Filosòfics» i «Les Millors Obres de la Literatura Universal», i Joaquim Mallafrè publicà l'*Ulisses* de Joyce, versió que és l'origen de l'estudi *Llengua de tribu i llengua de polis: bases d'una traducció literària* (1991), la primera monografia acadèmica en llengua catalana consagrada íntegrament a la traducció. Amb petites oscil·lacions, aquests darrers lustres la pràctica de la traducció s'ha professionalitzat, a redós d'una estabilització del mercat editorial i, probablement, de l'existència de diversos centres universitaris on s'ensenya traducció.